

«El vivir en Riudellots es peligroso»

ELVIS MALLORQUÍ

L'ANY 1916 va sortir publicat un petit llibre titulat *Entre opiniones* que havia escrit el riudellotenc Joaquim Gibert.¹ En les tres primeres pàgines, que són una mena de preludi a tot el que ve després,² Gibert hi acomiadava l'any 1915, que acabava «con un aspecto avergonzado» a causa dels «dramas muy sangrientos» que tenien Europa com escenari (la Primera Guerra Mundial), i, a continuació, donava la benvinguda al nou any 1916, per al qual esperava que «aquellas naciones que, por ser de las más adelantadas en la ciencia, sólo emplean sus inventos como armas para destruir a la humanidad», signessin finalment la pau. Al final, desitjava un bon any als seus lectors i sort i prosperitat «a algunos vecinos de Riudellots... en recompensa de ciertas atenciones de que por algunos de ellos me han sido demostradas».

El to d'aquesta frase va prenent, al llarg dels paràgrafs encapçalats pel títol de «El vivir en Riudellots es peligroso», un caire certament irònic. L'autor de l'escrit, en efecte, té el mèrit de posar al descobert els grans «perills» de viure en un poble com Riudellots de la Selva a inicis del segle XX, perills que, en contra del que hom pugui pensar, només provenen d'una manera indirecta de les aigües que sovint inundaven part del poble.

Joaquim Gibert era moliner. Era el «colono» (masover) del molí de can Ros, un dels tres únics molins que existien, almenys des del segle XVIII, a Riudellots de la Selva.³ El molí d'en Ros, situat a la part de llevant del terme municipal, prenia les aigües d'un afluent de l'Onyar, el Riudevilla, a través d'una presa situada a l'altura de l'estació del ferrocarril. La concentració de cursos d'aigua en

1. Un exemplar del llibre es troba a la biblioteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Girona.

2. El títol és: «Despido y llegada. Uno que se va, y otro que llega».

3. Joan BOADAS, «Agricultura i estructura socio-professional a Riudellots de la Selva segons els

cadastres de 1730 i 1819», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 18, 1985-1986, p. 327-356. Joaquim BOTET i SISÓ, «Provincia de Gerona», dins Francesc CARRERAS i CANDI, dir. *Geografia general de Catalunya*, Barcelona, 1905, vol. VII, p. 1004-1005.

aquesta zona era força espectacular: pocs metres abans de la presa, el Riudevilla rebia les aigües del Cric; a poca distància hi passava l'Onyar i uns quants afluents que, en aquest tram, li eren pràcticament paral·lels: el torrent de l'Agulla, el Benaula i el Gotarra. Això feia que qualsevol pluja intensa ja fos una amenaça sobre les terres veïnes.⁴ El moliner de can Ros, que molt probablement devia haver viscut més d'un ensurt provocat per les crescudes de les aigües, demostra tenir un bon coneixement del particular règim hidrològic d'aquesta part de la conca de l'Onyar:

«El pueblo de Riudellots de la Selva es uno de aquellos pueblos que, debido a la situación en que se halla edificado, ha sido varias veces invadido por las aguas, especialmente la parte que ocupa el núcleo de la población, por hallarse éste situado al lado y a muy poca distancia de unos cuantos riachuelos que, aún que sean de poca consideración, en ciertas ocasiones han producido grandes y perjudiciales disgustos a sus habitantes, que por causa de ciertas inundaciones, quedaron alguna vez destruídos algunos edificios, cuyas ruinas pueden verse todavía.»

D'inundacions fortes, a Riudellots, n'hi havia hagut uns trenta anys abans, el 1884, en què l'Onyar es va desbordar i les aigües van arribar a 1,6 metres dins l'església i a 2,5 al carrer més baix del poble; set cases van quedar destruïdes, moltes d'altres perjudicades i els sembrats, anorreats. Segons els veïns, la causa va ser l'embassament de les aigües pel terraplè del tren, a 500 metres aproximadament a l'est del poble de Riudellots, ja que els ponts de l'Onyar, del Riudevilla i de l'Agulla no deixaven passar tota l'aigua que hi arribava.⁵ La presa d'aigües del molí de can Ros es trobava justament en aquest punt.

A més d'aquestes grans inundacions, que van merèixer ser recordades per escrit, cada any hi havia el risc que una riera es desbordés. Els habitants de Riudellots ho sabien perfectament, perquè ho vivien i ho patien ells personalment. Així doncs, la qüestió de les aigües era, lògicament, un dels temes que més els amoinava. Calia, de totes totes, fer-hi front. Però, per començar, no tothom coincidia en un mateix diagnòstic del fenomen. Com diu Joaquim Gibert, *«cada vecino tendrá su opinión sobre la causa y motivos que perturban el curso natural de las aguas»*. Aquesta manca d'unanimitat, aparentment innòcua,

4. En aquesta àrea al límit entre Riudellots, Campllong i Fornells, la majoria de les terres ribenques eren prats de dalla, dels quals l'únic testimoni que ha sobreviscut són els prats de can Gener (Jordi PUIGVERT, Lluís MOTJÉ, Lluís VILAR i Xavier SUNYER, «La vegetació del Prat de les Bruixes», *Quaderns de la Selva*, 2 (1989), p. 23-34.

5. Arxiu Parroquial de Riudellots de la Selva

(APRS), *Consueta de 1763*, pàgines finals. En el text de la consueta, el clergue Joan Calderó relata les inundacions de 1763 i anota que també se'n van produir el 1688 i el 1709. En les pàgines finals, es va anotar que el 1849 i el 1850 es van trencar les motes de l'Onyar, a la zona del camí ral de Barcelona. Joaquim BOTET i SISÓ, «Inundaciones en Riudellots de la Selva», *Revista de Gerona*, vol. 9, 1885, p. 33-38.

podria ser un petit indici de la conflictivitat que existia entre els habitants del poble, que es mantenia en estat latent durant bona part de l'any, però que despertava cada cop que plovia amb més força d'allò acostumat. El minúscul incident que es va produir a Riudellots al final de la primavera de 1915 revela clarament l'abast de la problemàtica de l'aigua en una petita comunitat rural com la de Riudellots.

El 10 de maig de 1915 va ser un dia de pluja. Alguns veïns van anar a demanar a l'alcalde, Narcís Xifra i Ros, si existia un reglament o llei per obligar que s'obris la comporta de la presa d'aigües situada en el Riudevilla, que era propietat dels successors de Rovirola i Ros, igual com el mateix molí d'en Ros. L'alcalde va dir que no ho sabia, però que avisaria el moliner, en Joaquim Gibert, perquè obrís la comporta. Aquest darrer ho va fer sense cap problema, tot i que va quedar estranyat que els veïns, en lloc d'avisar-lo directament, acudissin a l'autoritat per aconseguir el que volien:

«En la forma que practicaron estas diligencias los meritados vecinos se demuestran odiosos contra mí, porque generalmente cuando se acude a alguna autoridad para hacer cumplimentar algún hecho, es cuando el que tiene que cumplimentarlo se ha denegado a ello; pues entonces sí que es muy natural y lógico el acudir a la autoridad competente.»

El 12 de maig següent, Joaquim Xifra es va oferir a l'alcalde i a qualsevol veí per tal d'obrir la comporta de la presa sempre que calgués.

Pocs dies després, però, va produir-se el fet cabdal de tota la història. El dia va començar amb boira i, després, la pluja va fer créixer les aigües dels rius. Els propietaris de terres veïnes als rius i rieres, tement que es desbordessin, van avisar l'alcalde que calia urgentment obrir la comporta de la presa del molí. Aquest cop, però, no van consultar per res el moliner:

«Una vez estuvo ya enterado por los denunciantes el Sr. Alcalde, para cumplimentar la petición de los mismos, se incorporó a la ronda de ellos, trasladándose juntos al lugar de la presa de aguas del molino para abrir la compuerta, y una vez allí, provistos de instrumentos pertenecientes al ramo de cerrajería, cedidos por un vecino, ... intentaron primeramente forzar la cerradura de una puerta y, viendo que no cedía, determinaron cortar la cadena a que está sujeta la compuerta y luego de cortada se abrió la compuerta, y quedó el hecho consumado; y sólo queda decir, que si el hecho no se consumó por grandes hombres, se consumó por hombres grandes.»

Els que van tallar la cadena van valorar els danys ocasionats a la presa en 50 cèntims, i tots plegats estaven disposats a pagar-ho al moliner. Però, aquest, completament indignat, els va respondre el següent: primer, que el molí i la presa no eren de la seva propietat i, per tant, ho haurien d'abonar als propi-

etaris; segon, que la llei no permet que cap delinqüent valori ell mateix els danys que ha causat; i, tercer, que només havien traduït en moneda el fet d'haver tallat la cadena i no tenien en compte per a res els danys provocats a la resclosa i al molí.

A més d'això, la indignació del moliner era molt més profunda, perquè, en realitat, els veïns del poble l'acusaven de provocar inundacions als seus camps en no haver obert la comporta de la presa d'aigües del rec del molí. L'escrit redactat per Joaquim Gibert, que moltes vegades desprèn guspires de fúria, ve a ser una mena de justificació i defensa de la seva posició en el conflicte per les maneres d'enfrontar-se a les crescudes de les aigües. La visió de Gibert, evidentment, és només la d'una de les parts enfrontades, però, pels detalls que dóna, esdevé utilíssima per a conèixer les arrels i implicacions profundes del conflicte.

En primer lloc, el moliner reconeix que les inundacions provocarien menys destrosses si el poble es trobés en un lloc més apartat i elevat. Però, ja que era així, no es podia canviar: *«jamás se debe despreciar lo que proyectaron y fundaron nuestros antepasados; muy al contrario, que creo es una obligación el procurar los medios de defensa y conservación de todo cuanto aquéllos nos dejaron»*. I en cas que algú sofrís a causa d'aquesta situació, tenia completa llibertat per intentar cercar-hi una solució o per establir-se en qualsevol altre indret.

Però a l'hora d'aportar «els mitjans de defensa i de conservació» de l'herència dels avantpassats, hi havia unes clares mancances:

«Según manifestación vulgar, los cauces que más perjudican al pueblo en período de lluvias son el Carich y el Riudevilla, y si dichos cauces se hallasen en condiciones reglamentarias, no quedarían las aguas de los mismos encharcadas en ciertos lugares y principalmente en el paseo más cercano a la población, que es por donde primeramente se desvía el agua y toma su dirección hacia la plaza pública, lo que seguramente no sucedería si dichos cauces tuvieran su debida limpieza y canalización».

Joaquim Gibert té la clara impressió que la neteja dels rius i rieres era una qüestió que es deixava de banda i, en reiterades ocasions, denuncia aquesta situació:

«Dentro del término municipal del pueblo de Riudellots de la Selva, ha sentado sus reales una enfermedad, ... una plaga de suciedad («brutíssia», «porquería»), la que impide que corra libremente el claro líquido, acumulándolo en diferentes partes fuera de sus arterias, dando un malestar a algunos de sus habitantes».

«Son muchas las personas que durante el año van echando poco a poco ciertos desperdicios de las tierras, como son gramas, raíces, zizañas, etc., dentro de los ríos, y de esta manera se van acumulando obstáculos que impiden por completo el curso natural de las aguas».

«Los ríos que bañan el término de Riudellots, la mayor parte de ellos están apestandos de lodo y otras materias que en muchas partes impiden el curso de las aguas, cuyos obstáculos dan motivo a que queden éstas encharcadas convirtiéndose en estado de putrefacción y germinando en ellas un sinnúmero de insectos perjudiciales a la salud, y por otra parte estando sucios los ríos tampoco puede pasar el caudal de agua que podría pasar si éstos estuvieran limpios».

«Todavía se observan otros procedimientos que acumulan obstáculos dentro de los ríos, impidiendo a que circulen las aguas libremente, cuyos procedimientos no solamente son ejecutados por personas de corta edad, sino que también suelen mezclarse personas que podrían tener bastante entendimiento y comprensión.... Esta clase de procedimientos suelen ejecutarse en verano, valiéndose de amontonar tierras en ciertas partes dentro de los ríos, en forma de presas («taparadas»), con objeto de desaguar cierta parte del río, con el fin de exterminar cuantos peces puedan allí hallarse y aprovechar solamente los que les dé la gana.»

Totes aquestes activitats són, segons Gibert, les que acaben provocant el negament dels camps propers als rius i rieres.

«Verdad es que ciertas tierras lindantes a los ríos están más expuestas a sufrir inundaciones, pero no siempre todos los campos que suelen inundarse es debido por desbordamiento de los ríos, sino por causa de ciertos acueductos o boquetes, que en vez de servir para desaguar los campos a cuyo fin están destinados, suelen éstos servir para inundarlos, por estar en completo abandono».

«Tampoco dejaré en el tintero lo que ha sido dicho por algunos vecinos de aquéllos que tienen a su disposición tierras de labor, lindantes a las orillas de los ríos, y que para desaguar las tierras tienen en las márgenes de los ríos unos boquetes, los cuales, si estuvieran provistos de sus correspondientes tapas de seguridad, seguramente no entrarían tan a menudo las aguas en los campos; porque no siempre entran la aguas por encima de los márgenes».

Davant d'aquesta situació, Joaquim Gibert proposa una solució: netejar els marges i lleres dels rius i rieres.

«Si en ciertas épocas del año, principalmente en el verano quando la sequedad apenas permite trabajar en los campos, se emplearan algunos jornales en la limpia de dichos cauces, no se verían sus vecinos tan molestos en temporada de lluvias ni tampoco tendrían que acudir a casa del Sr. Alcalde para preguntarle de qué manera tienen que valerse para que las aguas bajen».

«Limpiando el suelo se reforzarían sus lados, y ciertamente que esta clase de operación daría lugar a discurrir más libremente por su curso aquellas aguas que tanto suelen perjudicar; porque generalmente suelen más perjudicar las aguas que los peces, lo que por tal motivo, según mi opinión, creo sería más provechoso el exterminar aquellos lodos y montones de inmundicias que tanto tiempo hace que se dejan en completo

abandono dentro de los ríos, y que por la expresada causa se halla más alto el nivel del suelo de estos riachuelos que el nivel del suelo de las colindantes tierras de labor. Y, a pesar de todo, son muchos los que se quejan de que las cosechas se les pudren, por haber quedado aquéllas inundadas en temporadas lluviosas».

Finalment, però, Gibert també acusa els representants del municipi en general, per no voler tractar a fons la problemàtica dels aiguats i per no cercar-hi cap solució viable i definitiva:

«Pues si esta junta de vecinos que se considera hábil para reconocer que la presa del molino es el obstáculo que perturba las aguas y éstas suelen meterse dentro la población, creo no sería mal que si quisiera obrar con imparcialidad, se practicara un reconocimiento en los ríos dentro del término municipal y si se consedara necesario la limpieza en ellos, podría ésta acordar cuantas disposiciones creyera más necesarias en beneficio del público».

Paràgrafs més avall, Gibert denuncia directament la incompetència de l'alcalde en aquesta important qüestió:

«Habiendo el Sr. Alcalde desempeñado en otro tiempo el cargo de juez municipal en este mismo pueblo, no sería de extrañar que estuviera provisto del Código Penal, y si así fuese y hubiese hojeado el citado código y se hubiese atendido a lo que previenen ciertos artículos del mismo, principalmente los 535, 618 y 621, quizás habría obrado con otros procedimientos y habría podido evitar la complicación a ciertas personas que quedaron inmiscuidas en el hecho».

«Sería muy largo el describir el gran número de casos que han ocurrido en este pueblo, y muy asquerosa la forma de tramitación que han tenido efecto».

«Valga el decir, que en la mayoría de los pueblos rurales, el desempeñar ciertos cargos públicos, si se desempeñan con la debida lealtad y actividad, reportarían más perjuicios que beneficios, porque no siempre es oro lo que reluce, y en cambio son muchas las veces que cuando en un pueblo tienen que renovarse ciertos cargos públicos, suele ser mayor el número de aspirantes que el de cargos que se han de proveer; pero en la mayoría de los casos, son pocos los aspirantes que solicitan el cargo con la verdadera voluntad de desempeñarlo con imparcialidad y en beneficio de la población».

«En ciertos pueblos rurales, el tener que desempeñar ciertos cargos públicos, lo que suele resultar es un tejido de compromisos, urdido de intranquilidades».

En resum, Joaquim Gibert exposa en el seu opuscle els grans perills de viure a Riudellots, uns perills que provenen més de la complexitat de les relacions entre els veïns, amb les dosis d'enveja, odi, lluita i conflicte que hem trobat al llarg del text, que no pas dels inconvenients ocasionats directament per les aigües.

«Desgraciadamente, cuando en un pueblo reina la envidia y el orgullo por causa de tan tristes fatalidades, queda la prosperidad sometida a un deplorable estado y las leyes sepultadas en el polvo de los archivos, sin que pueda calcularse la futura duración de su destierro».

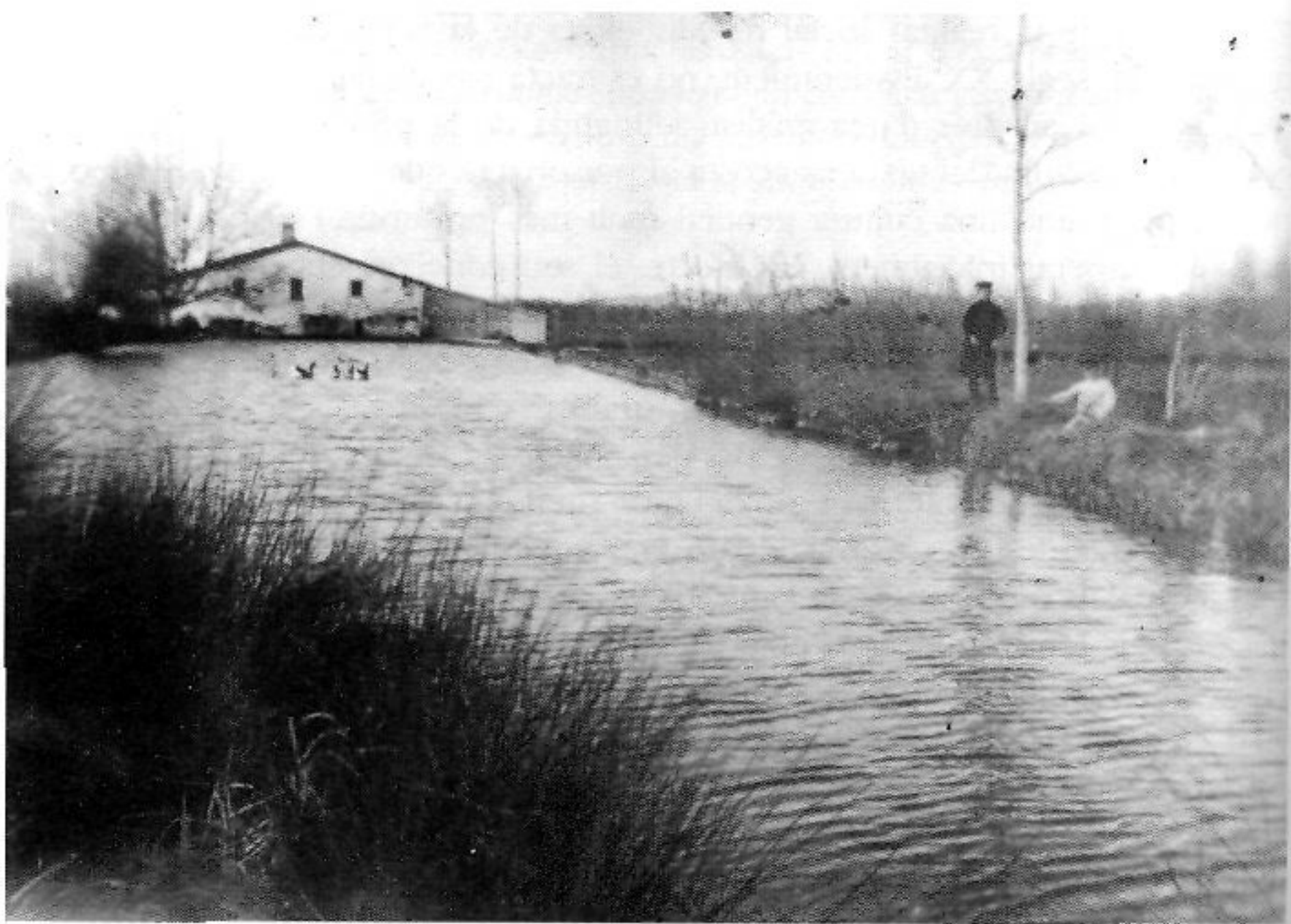
«El siglo pasado tuvo fama de ser el siglo de las luces, y desde que finalizó, han transcurrido ya quince años o poco falta para ellos, y todavía hay pueblos que desgraciadamente están a oscuras».

El text de Joaquim Gibert és realment interessant perquè ens aporta una visió única de la realitat social de Riudellots de la Selva durant les primeres dècades del segle XX. Evidentment, no es tracta pas d'una visió imparcial, feta des de fora i després d'una anàlisi detinguda de la problemàtica existent; al contrari, la lectura del text ens acostava al personatge que l'escriu, un moliner de poble, però amb una cultura general molt més profunda i rica de la que en podríem esperar inicialment. En efecte, el seu coneixement de les lleis i del transcurs de la primera guerra mundial, la seva forma d'escriure i el fet mateix d'escriure i publicar l'opuscle, ja ens adverteixen de la seva aparent excepcionalitat dintre d'un marc eminentment rural.⁶

Deixant de banda el bagatge del personatge, la lectura del text de Joaquim Gibert permet d'obtenir una visió del món rural d'inicis de segle XX des del seu interior. En aquest cas, es tracta d'un riudellotenc d'aquesta mateixa època que parla dels problemes que l'afecten directament. Així, coneixem de primera mà un dels temes que eren objecte de discussió, i fins i tot d'enfrontament, entre els veïns: la gestió de les aigües i la neteja dels rius. Aquesta qüestió era clau en totes les comunitats rurals l'economia de les quals es fonamentava gairebé exclusivament en l'agricultura tradicional no mecanitzada, i molt sovint arribava a graus de complexitat que als ulls de qualsevol persona de la fi del segle XX semblarien totalment increïbles. La pràctica del regadiu en moltes àrees de les comarques gironines comportava la creació d'uns canals i xarxes de rec que superaven de molt el marc purament municipal. Aquest no és pas el cas de Riudellots: aquí, la infraestructura del regadiu pràcticament no existeix, però això no impedeix que la qüestió de les aigües adquireixi tanta importància com a qualsevol altre poble.

6. No obstant, la qüestió de la cultura de les classes populars de les àrees rurals i del grau d'incidència de l'escolarització obligatòria mereix un estudi aprofundit, i més ara en què ha quedat al descobert gràcies a un treball recent: Narcís FIGUERAS i

Joaquim M. PUIGVERT, *Tribulacions d'un mascverfadristerri. Narcís Ciurana, de Maçanet de la Selva, i el seu llibre de comptes i memòries, 1886-1912*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans-Taller d'Història de Maçanet de la Selva, 1998.

La bassa i el molí d'en Ros, l'any 1909. (Fotografia de Miquel Clarà, recuperada per l'Ajuntament de Riudellots de la Selva).